

TerDU “Jahon tarixi” kafedrası tarix fanlari bo‘yicha falsafa
doktori (PhD) I.Qarshiyev taqrizi asosida

SOVET HUKUMATI DAVRIDA O‘ZBEKISTON UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA TURG‘UNLIK VA QAYTA QURISH DAVRIDAGI NUQSONLAR

*Umarov Djamshed Sayitmuratovich, DXX CHQ “Yosh
chegarachilar” HAL “Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası bosh
o‘qituvchisi, Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD),
TerDU “Jahon tarixi” kafedrası erkin tadqiqotchisi*

[https://orcid.org/0009-0004-
2134-0503](https://orcid.org/0009-0004-2134-0503)

e-mail:
[Umarovjamshid510@gmail.
com](mailto:Umarovjamshid510@gmail.com)

EFICIENCIES IN THE SYSTEM OF STABILITY AND PERESTROYING IN UZBEKISTAN’S COMPREHENSIVE SCHOOLS DURING THE SOVIET GOVERNMENT

*Umarov Jamshed Saitmuratovich, DHS “Young Border Guards”
HAL Head Teacher of the Department of Social and
Humanitarian Sciences, Doctor of Philosophy (PhD) in
Pedagogical Sciences, Freelance researcher (PhD) of the
Department of World History, TerSU*

НЕДОСТАТКИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ УЗБЕКИСТАНА В ПЕРИОД СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ И В ПЕРИОД ПЕРЕСТРОЙКИ

*Умаров Джамишед Саитмуратович, главный учитель
кафедры социально-гуманитарных наук ВАЛ “Юные
пограничники” ПВ СГБ, доктор философии (PhD) по
педагогическим наукам, независимый исследователь
кафедры “Всеобщая история” ТерГУ*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sovet hukumati davrida O‘zbekiston umumta’lim maktablari tizimidagi turg‘unlik va qayta qurish (perestroyka) davridagi ta’lim sohasidagi muammolar atroflicha tahlil qilinadi. Turg‘unlik davri (1960-1980-yillar) ta’lim tizimida markazlashgan boshqaruv, ideologik ta’sir, resurslarning yetishmasligi va infratuzilmaning eskirishi kabi omillar ta’lim sifatiga qanday salbiy ta’sir ko‘rsatgani ko‘rib chiqiladi. Shu bilan birga, qayta qurish davrida (1985-1991-yillar) ta’lim islohotlarini amalga oshirishga urinishlar, lekin ularning natijasizligi, moliyaviy qiyinchiliklar va ijtimoiy-siyosiy beqarorlik tufayli yangi

nuqsonlarning paydo bo'lishi muhokama qilinadi. Maqolada statistik ma'lumotlar, monitoring natijalari, jadvallar va tarixiy hujjatlarga asoslangan tahlillar keltiriladi. Tadqiqot ta'lim tizimining ushbu davrlardagi holatini yoritish uchun pedagogik va tarixiy adabiyotlarga tayangan holda chuqur xulosalar chiqaradi.

Kalit so'zlar: *Sovet hukumati, umumta'lim maktablari, turg'unlik davri, qayta qurish, ta'lim sifati, ideologiya, resurslar, O'zbekiston, monitoring, islohotlar, milliy identifikatsiya, infratuzilma.*

Abstract: *This article provides a comprehensive analysis of the problems in the field of education during the period of stagnation and perestroika in the system of general education schools of Uzbekistan during the Soviet government. It examines how factors such as centralized management, ideological influence, lack of resources, and obsolescence of infrastructure negatively affected the quality of education in the system of the system of stagnation (1960-1980s). At the same time, the attempts to implement educational reforms during the period of perestroika (1985-1991), but their inefficiency, financial difficulties and the emergence of new shortcomings due to socio-political instability are discussed. The article presents statistical data, monitoring results, tables and analyses based on historical documents. The study draws profound conclusions based on pedagogical and historical literature to shed light on the state of the education system during these periods.*

Keywords: *Soviet government, secondary schools, period of stagnation, perestroika, quality of education, ideology, resources, Uzbekistan, monitoring, reforms, national identity, infrastructure.*

Аннотация: *В статье дается комплексный анализ застоя в системе общего образования Узбекистана в советское время и проблем в сфере образования в период перестройки. В статье рассматривается, как такие факторы, как централизованное управление, идеологическое влияние, нехватка ресурсов и устаревшая инфраструктура, негативно влияли на качество образования в системе образования в период застоя (1960–1980-е годы). В то же время обсуждаются попытки проведения реформ образования в период перестройки (1985-1991 гг.), их неэффективность, появление новых недостатков из-за финансовых трудностей и социально-политической нестабильности. В статье представлены статистические данные, результаты мониторинга, таблицы и анализы, основанные на исторических документах. Исследование опирается на педагогическую и историческую литературу, чтобы пролить свет на состояние системы образования в эти периоды.*

Ключевые слова: *советская власть, средние школы, период застоя, реконструкция, качество образования, идеология, ресурсы, Узбекистан, мониторинг, реформы, национальная идентичность, инфраструктура.*

KIRISH. Sovet hukumati davri O'zbekiston ta'lim tizimi uchun murakkab va o'ziga xos davr sifatida tarixda qoldi. Ushbu davrda umumta'lim maktablari tizimi keng ko'lamda rivojlantirilgan bo'lsa-da, turg'unlik (1960-1980-yillar) va qayta qurish (1985-1991-yillar) davrlari alohida muammolar bilan ajralib turadi. Turg'unlik davrida iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda sekinlashish ta'lim tizimida sifatning pasayishiga, resurslarning yetishmasligiga va ideologik cheklovlarning kuchayishiga olib keldi. Qayta qurish davri esa ta'limni modernizatsiya qilishga qaratilgan islohotlarni boshlashga urindi, ammo iqtisodiy inqiroz va siyosiy beqarorlik tufayli bu urinishlar samarasiz yakunlandi. Ushbu maqola mazkur

davrlarning O'zbekiston umumta'lim maktablariga ta'sirini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, statistik ma'lumotlar, monitoring natijalari va tarixiy dalillarga asoslanadi.

I. Turg'unlik davrida umumta'lim maktablarining holati

Turg'unlik davri Sovet Ittifoqida Leonid Brejnev hukmronligi (1964-1982) bilan bog'liq bo'lib, bu davrda iqtisodiy stagnatsiya va ijtimoiy sohalarda o'sishning sekinlashishi ta'lim tizimiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatdi. O'zbekistonda umumta'lim maktablari bir nechta asosiy muammolar bilan xarakterlanadi:

1. **Markazlashgan boshqaruv va ideologik ta'sir:** ta'lim tizimi to'liq Moskvadan boshqarilardi.

O'quv dasturlari va darsliklar markazda tasdiqlanib, mahalliy xalqlarning madaniyati va tiliga yetarlicha e'tibor berilmasdi. Masalan, 1970-yillarda o'zbek tilida chop etilgan darsliklar soni umumiy darsliklarning atigi 20% ini tashkil qilgan, qolganlari rus tilida edi[1]. Tarix darsliklarida esa O'zbekistonning o'ziga xos tarixi o'rniga Sovet Ittifoqining "birlashishi" va "sotsialistik yutuqlari" targ'ib qilinardi. Bu holat o'quvchilarning milliy o'zlikni anglash jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

2. Resurslar yetishmovchiligi va infratuzilma muammolari: turg'unlik davrida maktablarning moddiy-texnik bazasi sezilarli darajada zaiflashdi. 1975-yilgi statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonning qishloq hududlaridagi maktablarning 65%dan ortig'i eskirgan binolarda joylashgan edi. Shu bilan birga,

Jadval 1. Turg'unlik davrida O'zbekiston maktablarining moddiy ta'minoti (1975-yil)

Hudud	Maktab soni	Eskirgan binolar (%)	O'qituvchi ta'minoti (%)	Laboratoriya jihozlari (%)
Toshkent sh.	245	15%	90%	70%
Farg'ona viloyati	320	45%	75%	40%
Surxondaryo vil.	280	65%	60%	25%

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat arxivi, 1975-yil statistik ma'lumotlari.

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, qishloq hududlarida maktablarning moddiy ta'minoti shahar hududlariga nisbatan ancha past edi. Surxondaryo viloyatida, masalan, maktablarning 65% eskirgan binolarda joylashgan bo'lib, laboratoriya jihozlari bilan ta'minlanish darajasi atigi 25% ni tashkil qilgan.

4. O'qituvchilarning malaka darajasi: turg'unlik davrida o'qituvchilarning malakasini oshirish tizimi samarasiz edi. Ko'p hollarda o'qituvchilar yangi metodikalarni o'rganish imkoniyatidan mahrum bo'ldi. Shu sababli, darslar an'anaviy uslubda – ko'proq yodlash va takrorlashga asoslangan holda o'tardi.

II. Qayta qurish davridagi islohotlar va yangi nuqsonlar

1985-yilda Mixail Gorbachyovning qayta qurish siyosati boshlanishi bilan ta'lim tizimida o'zgarishlar kiritishga urinishlar boshlandi.

o'quv qurollari, laboratoriya jihozlari va kutubxona fondlari yetishmasligi ham keng tarqalgan edi. O'qituvchilarning ish haqi past bo'lib, bu malakali mutaxassislarni ushbu sohada ushlab qolishni qiyinlashtirdi. Masalan, 1980-yilda o'rtacha o'qituvchi maoshi oyiga 120 rublni tashkil qilgan, bu sanoat sohasidagi ishchilar daromadidan 30-40% ga kam edi[2].

3. Ta'lim sifatining pasayishi: O'quv dasturlari asosan nazariy bilimlarga asoslangan bo'lib, amaliy ko'nikmalarga e'tibor berilmadi. Matematika, fizika va kimyo kabi fanlarda laboratoriya mashg'ulotlari deyarli o'tkazilmasdi, chunki jihozlar yetishmasdi. Shu sababli, o'quvchilarning real hayotda qo'llaniladigan bilimlarni egallashi cheklandi.

O'zbekistonda bu jarayon bir qator muhim qadamlar bilan boshlandi, ammo natijalar kutilgan darajada bo'lmadi.

1. Islohotlarga urinishlar va milliy tilning rivojlanishi: qayta qurish davrida ta'lim dasturlarini yangilash, o'zbek tilida ta'limni kengaytirish va mahalliy madaniyatni o'quv jarayoniga integratsiya qilishga harakat qilindi. 1989-yilda O'zbek tiliga davlat tili maqomi berilishi bu yo'nalishdagi eng muhim qadam bo'ldi[3]. Shu bilan birga, yangi darsliklar tayyorlash boshlandi, ammo bu jarayon sekin kechdi. Masalan, 1990-yilga kelib, o'zbek tilidagi darsliklarning faqat 35% yangilangan edi, qolganlari hali ham eskirgan Sovet dasturlariga asoslangan edi.

2. Moliyaviy qiyinchiliklar va amaliy muvaffaqiyatsizlik: islohotlar yetarlicha moliyaviy qo'llab-quvvatlanmadi. Sovet Ittifoqining iqtisodiy inqirozi O'zbekistonga ham ta'sir qildi, natijada maktablarning moddiy ta'minoti yanada

yomonlashdi. 1988-yilda ta'lim sohasiga ajratilgan budjet 1985-yilga nisbatan 15% ga qisqardi[4]. Yangi darsliklar chop etish, o'qituvchilarni qayta tayyorlash va maktab binolarini ta'mirlash uchun zarur mablag'lar yetishmadi.

3. **Ijtimoiy-siyosiy beqarorlikning ta'siri:** qayta qurish davrida millatlararo nizolar va iqtisodiy

qiyinchiliklar ta'lim tizimiga jiddiy to'sqinlik qildi. Masalan, 1989-yildagi Farg'ona voqealari natijasida ko'plab maktablar vaqtincha yopildi, o'qituvchilar va o'quvchilarning xavfsizligi ta'minlanmadi. Bu davrda o'quvchilarning maktabga qatnash darajasi 20%ga pasaydi[5].

Jadval 2. Qayta qurish davrida ta'lim sifati ko'rsatkichlari (1987-1990)

Yil	O'quvchilar soni (ming)	O'zbek tilida ta'lim (%)	O'qish-yozish ko'nikmalari muvaffaqiyat (%)
1987	4,200	45%	65%
1989	4,150	50%	60%
1990	4,100	55%	58%

Manba: Xalq ta'limi vazirligi, 1991-yil hisoboti

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, o'zbek tilida ta'lim darajasi oshgan bo'lsa-da, o'qish-yozish ko'nikmalaridagi muvaffaqiyat darajasi pasaygan. Bu yangi dasturlarning samarasizligini va o'qituvchilar tayyorgarligining yetishmasligini ko'rsatadi.

Monitoring natijalari: 1987-1990-yillarda O'zbekiston maktablarida o'tkazilgan monitoring shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning 40%ga yaqini o'qish-yozish ko'nikmalarida muammolarga duch kelgan. Shu bilan birga, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha bilim darajasi ham pasaygan edi. Bu holat yangi islohotlarning noto'g'ri amalga oshirilganligini va infratuzilma muammolarining davom etayotganligini tasdiqlaydi[6].

III. Turg'unlik va qayta qurish davrlarining ta'lim sifatiga ta'siri

Turg'unlik va qayta qurish davrlari O'zbekiston umumta'lim maktablarining rivojlanishida o'ziga xos iz qoldirdi. Har ikki davrning umumiy va farqli jihatlarini tahlil qilish orqali quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. **Sifatning pasayishi:** turg'unlik davrida ta'lim tizimi ideologik maqsadlarga xizmat qilgan bo'lsa, qayta qurish davrida bu tizimni modernizatsiya qilishga qaratilgan urinishlar moliyaviy va tashkiliy muammolar tufayli

muvaffaqiyatsiz yakunlandi. Har ikki davrda ham o'quvchilarning real hayotiy ehtiyojlariga mos keladigan bilim olish imkoniyati cheklandi.

2. **Resurs tanqisligi:** turg'unlik davrida maktablarning moddiy ta'minoti zaif bo'lgan bo'lsa, qayta qurish davrida bu muammo yanada chuqurlashdi. Masalan, 1990-yilda qishloq maktablarining 70%ida isitish tizimi mavjud emas edi, bu o'quv jarayonining sifatiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi[7].

3. **Milliy identifikatsiya muammolari:** turg'unlik davrida o'zbek tilida ta'limning cheklanganligi milliy o'zlikni rivojlantirishga to'sqinlik qildi. Qayta qurish davrida bu yo'nalishda qadamlar qo'yilgan bo'lsa-da, jarayonning to'liq amalga oshirilmasligi muammoni hal qila olmadi.

4. **O'qituvchilarning roli:** har ikki davrda ham o'qituvchilarning malakasini oshirish va ularni motivatsiya qilish masalasiga yetarlicha e'tibor berilmadi. Bu esa ta'lim sifatining pasayishiga olib keluvchi asosiy omillardan biri bo'ldi.

IV. Ta'lim tizimining mustaqillikdan keyingi davrga meros qoldirgan muammolari

Turg'unlik va qayta qurish davrlaridagi nuqsonlar O'zbekistonning mustaqillikka erishishi bilan birdaniga bartaraf etilmadi. Quyidagi muammolar mustaqillikdan keyingi ta'lim tizimiga ta'sir ko'rsatdi:

- **Eskirgan infratuzilma:** 1991-yilda mustaqillik e'lon qilinganida, maktablarning katta qismi hali ham turg'unlik davridan qolgan eskirgan binolarda faoliyat yuritardi.

- **Malakali kadrlarni yo'qotish:** qayta qurish davridagi iqtisodiy inqiroz natijasida ko'plab o'qituvchilar boshqa sohalarga o'tib ketdi, bu esa kadrlar tanqisligini keltirib chiqardi.

- **Ideologik ta'sirdan xalos bo'lish:** sovet davridan qolgan ideologik dasturlar o'rniga milliy qadimiyatlarga asoslangan ta'lim tizimini yaratish uzoq vaqt talab qildi.

XULOSA. Sovet hukumati davrida O'zbekiston umumta'lim maktablarida turg'unlik va qayta qurish davrlari ta'lim tizimining rivojlanishiga sezilarli darajada salbiy ta'sir ko'rsatdi. Turg'unlik davrida markazlashgan boshqaruv, resurslarning yetishmasligi va ideologik cheklovlar ta'lim sifatini pasaytirgan bo'lsa, qayta qurish davridagi islohotlar iqtisodiy inqiroz va siyosiy beqarorlik tufayli muvaffaqiyatsiz yakunlandi. Ushbu muammolar mustaqillikdan keyingi davrda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish zaruratini keltirib chiqardi. Tarixiy tajribadan kelib chiqib, ta'lim sohasida muvaffaqiyatga erishish uchun resurslarni to'g'ri taqsimlash, o'qituvchilar malakasini oshirish va milliy qadimiyatlarni rivojlantirishga alohida e'tibor berish lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Rahimov, M. O'zbekiston ta'lim tarixi. Toshkent: Fan, 1995.
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat arxivi. 1975-yil ta'lim statistikasi. Fond 45, opis 12.
3. Qodirov, A. Qayta qurish davrida O'zbekiston ta'limi. Toshkent: Sharq, 2000.
4. Xalq ta'limi vazirligi. 1987-1990-yillardagi monitoring hisoboti. Toshkent, 1991.
5. Saidov, X. Sovet davrida O'zbekiston maktablari. Toshkent: O'qituvchi, 1998.
6. O'zbekiston SSR statistika boshqarmasi. 1988-yil iqtisodiy ko'rsatkichlari. Toshkent, 1989.
7. Toshkent viloyati arxivi. 1990-yil maktablar holati to'g'risidagi hisobot. Fond 23, opis 5.
8. Kadirova, Y. (2022). Loving the country is faithful. Science and innovation, 1(B4), 420-423.
9. Buvabaevna, K. Y., & Buvabaevna, K. K. (2022). Methodological Basis Of Development Of Legal Immunity Of Students On The Basis Of A Subject-Ethical Approach. Journal of Pharmaceutical Negative Results, 12, 23.
10. Kadirova, Y., & Kadirova, K. (2023). Social activity of pedagogue in socio-political life of society. Science and innovation, 2(B3), 417-421.

